

Nr 54.

Av herr **Hult m. fl.**, om anstånd med tillämpningen av vissa
utav Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter rörande Väst-
manlands regementes knektelegomedelskassa m. m.

Genom Kungl. Maj:ts dom den 30 maj 1918 har en tvist blivit avgjord, varom rättegång pågått sedan år 1907 mellan en del rotehållare vid Västmanlands regemente, å ena, och Kungl. Maj:t och Kronan, å andra sidan, om bättre rätt till Västmanlands regementes knektelegomedelskassa.

I denna rättegång har blivit underkänt rotehallarnas anspråk på att fritt få förfoga över kassans medel, sedan desamma efter indelningsverkets upphörande ej vidare erfordras för det med kassans bildande avsedda ändamålet, nämligen bidrag till den kontanta legan vid anställande av soldat.

Då frågan om kassans framtida ställning ingalunda blivit slutgiltigt ordnad genom rättegången, som endast avgjort, att rotehållarna ej fingo själva tillgodogöra sig kassan, har Konungens befallningshavande i Västmanlands län utarbetat ett förslag beträffande kassans vidare förvaltning och avkastningens användning samt över detta förslag inhämtat rotehållarnas, landstingets, hushållningssällskapets och kommunalstämornas yttranden, vilka samtliga utmynnat i ett enhälligt tillstyrkande av förslaget.

Sedermera har befallningshavanden ingått till Kungl. Maj:t med underdånig framställning i ärendet.

Då i denna lämnas en utömmande översikt över frågan i dess helhet och då det är av vikt att för var och en, som vill sätta sig in i ärendet, att ha tillgång till en historik även i fråga om kassans tillkomst och utveckling under olika tidsskeden liksom över rättegången och dess resultat, hava vi ansett oss böra här intaga skrivelsen i dess helhet. Denna är av följande lydelse:

»Genom ett den 27 oktober 1682 upprättat, den 5 december samma år av Konung Karl XI stadfäst kontrakt mellan Kungl. Maj:t samt allmogens i Uppland, Östergötland, Södermanland, Västmanland och Närke fullmäktige vid då pågående riksdag överenskomms om ett visst och stadigt knektehålls inrättande och stadigvarande underhåll i sagda provinser. Kungl. Maj:ts regementen till fots i bemälda provinser skulle allt framgent bestå av 1,200 man, och hade »allmogen på sig tagit detsamma riktigt och ovägerligen att fullgöra såsom indelningen, vilken efter gårdstalet däröver är gjord, det uttryckligen föreskriver». I gengäld skulle allmogen, så länge den fullgjorde sitt åtagande, vara befriad från utskrivningar och alla därvid hängande besvär samt fördubblingar och våldsamma värvningar.

Genom nådigt brev den 3 juli 1684 erhöll statskontoret meddelande, att Kungl. Maj:t i anseende till de svaga rotar, varav Västmanlands regemente bestod, funnit gott att till deras knektars understöd benåda de rotar, som stode i Kungsörs, Strömsholms och Salbergs län samt i Fellingsbro härad, vardera med två tunnor spannmål, samt de övriga rotar i Västmanland med vardera en tunna spannmål. Därest så mycken spannmål ej vore att tillgå, skulle i dess ställe lämnas ersättning av mantals- och boskapspenningarna, beräknad till tre daler silvermynt för tunnan.

Sedermera utfärdades den 22 juli 1684 nådigt brev till allmogen i Kungsörs, Strömsholms, Salbergs, Västerås och Väsby län samt i Färnebo socken med tillkännagivande, att Kungl. Maj:t beviljat allmogen för år 1685 och sedan allt framgent till hjälp och understöd i det nya knektehållet, i de tre förstnämnda länen och i Färnebo socken två tunnor spannmål årligen på var knekt eller rote samt i Västerås och Väsby län en tunna spannmål årligen på var knekt eller rote.

De rotar, som sålunda skulle komma i åtnjutande av understöd, utgjorde tillsammans 932, därav 873 rotar inom nuvarande Västmanlands län och 59 rotar inom Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av nuvarande Örebro län. Av dessa 932 rotar skulle 588 rotar, tillhörande Kungsörs, Strömsholms och Salbergs län samt Färnebo socken och Fellingsbro härad, erhålla vardera två tunnor, vilka kommo att benämnas, den ena dagsverkstunna och den andra knektetunna, samt övriga 344 rotar tillhörande Västerås och Väsby län, vardera en tunna, som erhöll benämningen knektetunna. Det befanns emellertid, att för berörda ändamål icke vore att tillgå mera än 458 tunnor, vilka kommo att tilldelas lika många rotar av dem, som berättigats till erhållande av dagsverkstunna. De 932 knektetunnorna blevo ständigt ersatta med penningar.

Sedan själva roteringen verkstälts i Västmanland genom av Konun-

gen utsedda kommissarier, upprättade landshövdingen därstädes, vilken varit en av kommissarierna, med allmogen i Kungsörs, Strömsholms, Salbergs, Västerås och Väsby län samt i Fernebo socken reglementen angående knektehallet till rättelse för allmogen och soldaterna om varderas plikter och rättigheter sinsemellan. I dessa reglementen, vilka blevo av Konungen fastställda den 20 november 1685, stadgades angående lega åt soldaten följande: »Och på det att knektelegandet icke måtte falla en eller annan rote alltför svårt, så haver man, att så mycket mera lätta, styrka och befrämja verket, för skäligt funnit och beviljat, att enär knekten av roten och sedan av hela socknen tingad och anskaffad är, då undfår roten av de i häradskistan insamlade knektemedlen till 100 daler kopparmynt; blivande icke hela legan på en gång uttagen och betald, utan en fjärdpart allenast av den betingade summan erlägges vart år, det sig belöper årligen 25 daler kopparmynt, men enär fyra år äro förflutna, då får han sista penningen, som ock är 25 daler kopparmynt utav de 100 daler legosumma».

Vidare fanns i reglementena för Kungsörs, Strömsholms och Salbergs län samt för Fernebo socken stadgat: »Såsom hans Kungl. Maj:t har i nåder förärat och givit till var rote uti länet (socknen) två tunnor spannmål årligen eller i stället sex daler silvermynt, som allmogen med underdånigste vördnad erkänner och upptager, alltså är således avhandlat, att en tunna spannmål eller tre daler silvermynt inlevereras uti häradskistan årligen, varav ovanbemälda lega tages, men den andra tunnan eller tre daler silvermynt kommer roten tillgodo och hjälp».

I reglementena för Västerås och Väsby län var stadgat: »Såsom hans Kungl. Maj:t har i nåder förärat och givit till var rote uti länet en tunna spannmål årligen eller i stället tre daler silvermynt, som allmogen med underdånigste vördnad erkänner och upptager, alltså är således avhandlat, att samma tunna spannmål eller tre daler silvermynt inlevereras uti häradskistan årligen, varav ovanbemälda lega tages».

Reglemente för Fellingsbro härad fastställdes av Konungen den 5 augusti 1686. Däri stadgades, att legan ej fick överstiga 100 daler kopparmynt; men någon bestämmelse om den rotarna i häradet tillagda spannmålen innehöll reglementet icke. Av ett nådigt brev den 8 juni 1697 till landshövdingen i orten, vari avhandlades de åt rotarna i Fellingsbro härad givna spannmålstunnorna, framgår dock, att rotarna ifråga om legans utbetalande till soldaterna och knektetunnans insättande i häradskistan tillämpat det förfaringssätt, som var stadgat i övriga reglementet.

Jämlikt Kungl. Maj:ts förordnande den 21 maj 1695 blevo berörda kistor insatta i förvar på Västerås slott. Då eldsvåda år 1736 övergick

slottet, blevo knektelegomedlen insatta i Västmanlands läns ränteri, där de allt sedan dess, med visst avbrott under 1750-talet, förvarats.

Knektelegomedlen hava senast förvaltats jämlikt ett av Kungl. Maj:t den 18 maj 1833 utfärdat reglemente för Västmanlands regementes knektelegomedelskassas styrelse och förvaltning. Enligt detta reglemente har förvaltningen ombesörjts av en direktion, bestående av landshövdingen i Västmanlands län, chefen för Västmanlands regemente samt sju besuttna rotehållare från länet, vilka valts av vid sockenstämmor utsedda ombud, nämligen ett från varje socken, som ägde del i knektelegohjälpen.

Sedan på grund av 1901 års riksdags beslut angående ny härordning indelningsverket förklarats skola upphöra, förordnades genom Kungl. kungörelse med föreskrifter i fråga om indelningsverkets upphörande med mera den 29 november 1901, att det ifrågavarande kassa förunnade statsanslag skulle från och med ingången av år 1904 indragas.

Genom brev till Konungens befallningshavande i Västmanlands län den 12 maj 1905 föreskrev Kungl. Maj:t, att enär kassan, vilken enligt förebragt utredning bildats uteslutande av statsmedel jämte därå upplupna räntor, numera icke vore för det med densamma ursprungligen avsedda ändamål behöfvlig, kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter skulle av kassans direktion överlämnas till befallningshavanden, som hade att övertaga och tillsvidare handhava förvaltningen av kassan, intill dess Kungl. Maj:t därom annorlunda förordnat.

Sedan vid sammanträde med kassans direktion den 25 augusti 1905 rotehållarnas ombud i direktionen inlagt sin protest mot berörda av Kungl. Maj:t föreskrivna åtgärd rörande kassan, under förklaring att de för sin del vägrade att avstå från deltagande i kassans förvaltning och att överlämna densamma till Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande, företog befallningshavanden den 31 oktober 1905 till avgörande frågan om de mått och steg, som befallningshavanden hade att vidtaga för verkställighet av Kungl. Maj:ts berörda föreskrift, därvid befallningshavanden fann annan åtgärd för överflyttning av förvaltningen icke erforderlig, än att befallningshavanden anmodade de hos länsstyrelsen anställda tjänstemän, vilka dittills tillika tjänstgjort såsom ombudsman, kassaförvaltare och räkenskapsförare hos kassan, att såsom befallningshavandens biträden vid den förvaltning av kassan, som enligt kungl. brevet den 12 maj 1905 uppdragits åt befallningshavanden, framdeles såsom dittills uppehålla sina befattningar vid kassan.

Godsägaren Frans Schartau å Forsby samt landstingsmannen Gust. A. Pettersson i Sorby, häradsdomaren O. F. Johansson i Ransta, hemmansägaren J. O. Olsson i Landberga, förre riksdagsmannen G. Lindgren

i Islingby, lantbrukaren C. Arvid Andersson i Hamre och godsägaren E. Eriksson i Kolbäcks kyrkoby, i egenskap av rotehållarnas valda ledamöter i kassans direktion, kallade därpå rotehållarna att själva eller genom å kommunalstämmor utsedda ombud sammanträda för att besluta om de åtgärder, som borde vidtagas med anledning av Konungens befallningshavandes förfogande över kassan. Vid sammanträde, som i anledning härav hölls den 14 september 1906, beslöts att genom anställande av rättegång mot Kungl. Maj:t och kronan få frågan om åganderätten till kassan prövad, varjämte åt Schartau och rotehållarnas övriga ombud i kassans direktion i deras nämnda egenskap uppdrogs att utse rättegångsombud.

Dessa personer instämde därefter den 2 maj 1907 Kungl. Maj:t och kronan till rådstuvurätten i Västerås samt yrkade, såsom rotehållarnas ombud och själva rotehållare ävensom i egenskap av kassans direktion, att som åganderätten till kassan tillkommo de rotehållare, av vilka och för vilkas räkning kassan bildats, samt Konungens befallningshavande lagligen icke ågt att mot de av rotehållarna utsedda direktionsmedlemmarnas protest sätta sig i besittning av kassans tillhörigheter, åganderätten till kassan måtte med allt vad därtill hörde förklaras tillkomma rotehållarna, samt Kungl. Maj:t och kronan förpliktas att, med återställande av det olagligen rubbad besittningsförhållandet, till direktionen eller, därest denna skulle anses hava upphört, till Schartau och hans medparter såsom rotehållarnas ombud eller själva rotehållare utan avkortning redovisa alla kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter.

Rådstuvurätten utlät sig i utslag den 19 oktober 1908:

»Enär det måste anses å Kungl. Maj:ts och kronans sida utrett, ej mindre att kassan uppkommit uteslutande genom besparingar å den årliga kronotiondespannmål eller det i stället därför bestämda vederlag efter tre daler silvermynt för tunna, som vid det ständiga knektehållets inrättande av kronan donerats till 932 rotar vid Västmanlands regemente såsom understöd vid roteringsbesvärets fullgörande, ävensom genom influtna räntor å dessa besparingar, än även att för donationens utgående fästats såsom villkor, att anslaget i spannmål eller penningar skulle inlevereras i häradskistan för att vid behov användas till underlättande av knektelegandet; alltså och då vid sådant förhållande kassans tillgångar vore att anse såsom statsmedel, varå efter indelningsverkets upphörande rotehållarna icke vidare kunde göra anspråk, samt Kungl. Maj:t förty ågt rätt att, såsom genom Kungl. Maj:ts nådiga skrivelse till Konungens befallningshavande i Västmanlands län den 12 maj 1905 skett, utan rotehållarnas hörande meddela förändrade föreskrifter angående kassans förvaltning, funne rådstuvurätten vad å Schartaus och medparterers sida blivit yrkat icke

kunna bifallas; dock skulle med avseende å sakens beskaffenhet kronan själv vidkännas sina kostnader i målet.»

Från rådstuvurättens dom voro dock två ledamöter av rätten skiljaktiga och anförde:

»Enär ostridigt är, att Västmanlands regementes knektelegomedeelskassa bildats av besparingar jämte upplupna räntor å det årliga anslag av spannmål eller motsvarande penningar, som vid det vissa knektehallets inrättande av Konung Karl den Elfte givits niohunderttrettio två rotar inom då varande Kungsörs, Salbergs och Strömsholms län, Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar, Fernebo socken och det övriga Västmanland,

samt Konung Karl den Elfte's nådiga brev härom den 3 juli 1684 innehåller, att samma anslag tillerkänts rotarna till deras knektars understöd till följd därav att Kungl. Maj:t fruktade, att 'det vissa knektehallet i Västmanland icke torde så alldeles i längden bära sig förmedelst de svaga rotarne, varav Västmanlands regemente består, där icke de på något sätt bliva i tid understödde',

ty och som av den omständigheten, att vid ordnandet av förhållandena mellan allmogen och soldaterna under år 1685 de överenskommelser blivit träffade och av Kungl. Maj:t den 20 november samma år godkända, att hela ovanberörda anslag av spannmål eller penningar eller en del därav skulle inlevereras i häradskistan för att vid behov användas till underlättande av knektelegandet, icke kan anses hava följt, att de niohunderttrettio två rotar, med vilka samma överenskommelse träffats, avhant sig aganderätten till den kassa, som bildats av besparingar av dessa, ursprungligen i häradskistan och sedermera i lantränteriet insatta medel jämte räntor därå,

alltså och då vid det förhållande, att kassan icke vidare behöver tagas i anspråk för därmed avsett ändamål eller underlättande av knektelegan, Kungl. Maj:t saknat laglig rätt att fränhända direktionen av kassan dess värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter,

förpliktades Kungl. Maj:t och kronan att till direktionen av kassan genast återställa kassans värdehandlingar, kontanta medel och räkenskaper samt att för förvaltningen av kassan från den dag densamma blivit direktionen fränhänd, eller den 31 oktober 1905, till direktionen lämna redovisning.

Med avseende å sakens beskaffenhet skulle dock rättegångskostnaderna mellan parterna kvittas.»

Svea hovrätt, dit parterna å ömse sidor vädjade, fann i dom den 23 juni 1910 ej skal att göra ändring i rådstuvurättens utslag, men stad-

gade, att parterna skulle själva vidkännas sina i hovrätten å målet havda kostnader.

I hovrättens dom sökte parterna å ömse sidor ändring.

Vid målets föredragning i Högsta domstolen hemställde Nedre justitierevisionen, att Kungl. Maj:t, med ändring av domstolarnas beslut i huvudsaken, måtte förplikta Kungl. Maj:t och kronan att genast till Schartau och hans medparter i deras egenskap av ombud för rotehållarna överlämna kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter jämte redovisning för tiden från den 31 oktober 1905. I fråga om rättegångskostnaderna hemställdes, att hovrättens dom måtte vara fastställd.

Nedre justitierevisionens motivering för sin hemställan var av följande lydelse:

»I samband med det ständiga knektehållets inrättande har Konung Karl XI, enligt vad nådiga breven av den 3 och 22 juli 1684 giva vid handen, tillförsäkrat ifrågavarande 932 rotar vid Västmanlands regemente, att de till hjälp och understöd vid roteringsbesvärets fullgörande skulle, så länge indelningsverket bestode, årligen bekomma, såvitt nu är i fråga, vardera en tunna spannmål eller i brist därav tre daler silvermynt.

Stadgandet i reglementena därom att nämnda spannmålstunna eller i dess ställe tre daler silvermynt skulle insättas i häradskistan och lega till soldaten därav tagas, har väl inneburit en inskränkning i rotehållarnas förfoganderätt över medlen i syfte att penningar skulle uppsamlas för att vara till hands vid legans betalande åt nyanställd soldat. Det kan dock icke antagas, att genom stadgandet avsetts att förbehålla kronan rätt till vad av medlen ej bleve använt för sagda ändamål.

Förty måste de besparingar, som under årens lopp uppkommit å medlen och vilka utgöra omstända kassa, anses tillhöra rotehållarna, vadan Kungl. Maj:t ej varit berättigad att, sedan indelningsverket numera upphört och kassan därmed blivit obehövlig för det med hennes bildande avsedda ändamål, omhändertaga kassan.»

En ledamot av Nedre justitierevisionen var emellertid av särskild mening och hemställde, att Kungl. Maj:t måtte pröva rättvist fastställa hovrättens dom, vilket också blev Högsta domstolens beslut.

Beträffande knektelegomede skassans nuvarande ställning tillåter sig Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande meddela, att kassans tillgångar den 31 december 1917 utgjorde 2,169,033 kronor 80 öre, att i enlighet med gällande bestämmelser och nära tvåhundraårig praxis, dess medel äro placerade i inteckningslån, utlämnade dels såsom stående dels såsom amorteringslån, uti hemman inom Västmanlands län samt inom Fellingsbro,

Ervalla och Näsby socknar av Örebro län, samt att lånen, som i fråga om äldre sådana löpa med 4 % ränta och beträffande under senare tid utlämnade löpa med 4½ % ränta, uppgingo till sammanlagt 2,062,588 kronor 42 öre, fördelade på 411 särskilda lån.

Med anledning av utgången utav ovan omförmälda rättegång mellan rotehållarna vid Västmanlands regemente, å ena sidan, samt Kungl. Maj:t och kronan, å andra sidan, har kungl. arméförvaltningens civila departement i underdånig skrivelse den 2 juli 1918, över vilken genom nådig remiss den 18 juli 1918 Eders Kungl. Maj:ts befallningshavandes yttrande infordrats, underställt Eders Kungl. Maj:ts beprövande, vilka bestämmelser, som må finnas erforderliga i fråga om den framtida förvaltningen av kassans tillgångar och dispositionen av dessa. Vad departementet i sådant hänseende tänkt sig har icke angivits. Då emellertid departementet, under erinran, att större delen av kassans tillgångar är utlånad åt enskilda personer, tillika hemställt om meddelande av särskilda föreskrifter »beträffande sättet för kassans avveckling», synes därav framgå, att enligt departementets mening kassan nu bör fränhändas Västmanland.

Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande har svårt att föreställa sig att en dylik avsikt kan vara grundad på någon djupare insikt om de förhållanden, under vilka kassan tillkommit, om det sätt, på vilket dess kapital under århundraden placerats och om den fördel, det västmanländska mindre jordbruket under lika lång tid haft av denna inom provinsen uppkomna lånekassa. För egen del håller befallningshavanden före, såväl att den rättsliga befogenheten av en åtgärd, sådan som den av departementet ifrågasatta, är långt ifrån klar, som ock att, även om så vore fallet, rimlighets-, billighets- och klokhetskäl avgjort förbjuda en rubbning av de sedan länge bestående förhållandena uti här ifrågavarande avseende.

Vad den juridiska sidan av saken angår må erinras därom, att genom Kungl. Maj:ts dom den 30 maj 1918 allenast blivit avgjort, att rotehållarna icke ägde utbekomma kassans tillgångar, enär desamma ansetts uppkomna allenast genom statsmedel. Därav följer emellertid icke utan vidare, att kronan äger befogenhet att göra med kassan som den behagar. Särskilda utfästelser av statsmakterna gent emot rotehållarna synas stå hindrande i vägen härför, utfästelser, som konfirmerat en mångårig hävd och stadfästat kassans egenskap av att vara en allmännyttig tillgång till förmån för den landsända, inom vilken den uppkommit. Befallningshavanden vill i sådant hänseende framhålla, att Riksens ständer i anslutning till den användning, kassan så gott som ifrån sin uppkomst haft, i underdånig skrivelse den 30 januari 1769 uttalat, att rotehållarna borde, när de presterade lika nöjaktig pant som andra, vara framför alla berätt-

tigade till lån ur kassan, samt att Kungl. Maj:t i skrivelse den 3 april 1770, med överlämnande av ständernas omförmälda skrivelse till verkställighet, bekräftat detta. I ett nädigt brev den 5 mars 1793, vari föreskrevs, att kassans år 1791 till krigskollegium överlämnade medel skulle på grund av däremot resta protester återsändas till kassans direktion för att åter stå under dess förvaltning och inseende, tillägges följande: »helst därigenom rothållarne därstädes få begagna sig av dem uti kungl. brevet den 3 april 1770 tillagda förmån att framför andra med lån utur kassan varda undsatta».

Det torde på goda grunder kunna hävdas, att härigenom kassans egenskap av att vara en jordbrukslänkekassa särskilt för rothållarna för alla tider fastslagits. Om så är, gäller uppenbarligen denna utfästelse såväl kapitalet som den årliga avkastningen i den mån densamma icke erfordras för knektelegan, och någon förändrad disposition av kassan skulle följaktligen ej kunna äga rum utan rothållarnas samtycke.

Därest emellertid denna uppfattning emot Eders Kungl. Maj:ts befallningshavandes förmodan icke skulle anses vara av den hållbarhet, att därpå för rothållarna skulle kunna grundas något juridiskt giltigt anspråk, synes det emellertid Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande, såsom förut angivits, att synnerligen starka skäl tala för att kassan, som ju hittills icke kunnat beräknas som någon statsverkets tillgång, måtte få kvarstanna inom Västmanland och där användas på sätt av ålder varit brukligt, nämligen såsom en länkekassa för det mindre jordbruket.

Till stöd härför vill befallningshavanden till en början erinra därom, att den rätt, kronan genom utgången av ovan omförmälda rättegång fått erkänd, ingalunda är av självklar och odiskuterbar art. Tvärtom hava två domare vid rådstuvurätten och två revisionssekreterare vid sakens föredragning i Högsta domstolen uttalat sig för bifall till rothållarnas talan. Än mera. Såväl vid underrätten som hovrätten förordnade vederbörande domstol, att vardera parten skulle själv vidkännas sina kostnader å saken, vilket i sin tur av Högsta domstolen enhälligt fastställdes. Då sådant enligt gällande rättegångsordning skall ske endast i det fall, att saken är »mörk och tvivelaktig», framgår härav att, oaktat rothållarnas anspråk på äganderätten till kassan icke kunnat bifallas, kronans rätt till densamma i allt fall ansetts vara av tvivelaktig natur.

Vidare må framhållas ovan omnämnda uttalanden av riksdag och Kungl. Maj:t om kassan såsom en jordbrukslänkekassa i första hand för rothållarna, ett uttalande som, även om det icke skulle vara juridiskt bindande, dock måste anses innebära en stark moralisk förpliktelse.

Så slutligen må betonas, att kassan faktiskt använts i sådan egenskap under snart 200 år eller alltifrån år 1734 samt att det i en tid som vår, som bland annat strävar efter att ordna och stödja jordbrukets behov av kredit, synes föga välbetäckt, om staten med stöd av en, visserligen i rättegångsväg stadfäst, men samtidigt såsom tvivelaktig betecknad rätt i strid med statsmakternas egna utfästelser skulle riva upp en urgammal och till jordbruksnäringens fromma verkande institution. En sådan åtgärd skulle utan tvivel framkalla en stor misstämning hos alla de jordbrukets män, vilka av ålder vant sig att betrakta kassan såsom en värdefull västmanländsk tillhörighet.

Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande kan följaktligen icke finna, att utgången av rättegången mellan rotehallarna och kronan kan innebära skälig anledning att beträffande kassan utfärda nya bestämmelser i det syfte, som avses uti arméförvaltningens civila departements skrivelse.

Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande anser alltså, att kassan alljämt bör förbli en lånekassa för det mindre jordbruket inom Västmanlands län samt Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län och för sådant ändamål fortfarande som hittills förvaltas av befallningshavanden i Västmanlands län.

Däremot är Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande av den meningen, att, oavsett utgången av rättegången, en del snärre jämkningar av bestämmelserna rörande kassan skulle vara lämpliga, men jämkningar, som sammanfalla med, icke strida emot ordsbefolkningens intressen och som följaktligen skulle kunna genomföras med deras goda vilja. Det har också varit befallningshavandens avsikt att, därest rättegången i sista instans icke skulle utfalla till rotehallarnas förmån, i vilket fall ju dessa ensamma ägde bestämma om kassan, ingå till Eders Kungl. Maj:t med framställning i berörda hänseende.

Det är ett av erfarenheten väl bestyrkt faktum, att när det i någon landsända gäller att vidtaga åtgärder för näringarnas förkovran eller eljest till allmänt gagn, det möter stora svårigheter att anskaffa penningar för planers uppgörande, för försöks anställande och dylikt. Först sedan ärendet föreligger i färdigt skick, så att var och en med lätthet kan taga kännedom om dess fördelar för honom och för det allmänna, först då förefinnes i regel möjlighet att få till stånd ett sådant allmänintresse, att folk vill anslå penningar till företagets igångsättande. Oändligt många gagnande åtgärder hava i brist på rörelsekapital för själva starten — i sig ofta ringa nog — fatt anstå årtionden igenom och än längre. Det ligger i öppen dag, vilken oerhörd fördel det skulle vara för en landsända att förfoga över ett årligen tillgängligt belopp, förmedelst vilket

fullständiga planer och kostnadsberäkningar för allmännyttiga företag kunde uppgöras, tack vare vilket för den enskilde alltför dyrbara försök på näringslivets område kunde utföras, genom vilket kunskaper rörande materiella och kulturella förhållanden kunde spridas med mera dylikt. Sålunda skulle planer kunna uppgöras för avdikning och torrläggning av sanka marker, för jordbrukets elektrifiering, för konstgjord bevatning i fall, då sadant lämpligen kan genomföras, för vägväsendets upphjälpande, för kommunikationernas förbättrande med mera. Försök skulle kunna anställas på jordbrukets, kreatursskötselns, skogsbrukets och fiskerinäringens område. Ett intensivt upplysningsarbete kunde bedrivas inom alla hushållningens grenar. Jämväl kulturella intressen skulle, i den mån tillgängliga medel försloge även härtill, kunna på ett ändamålsenligt sätt tillvaratagas.

Nu är att märka, att de olika länen i sina hushållningssällskap och landsting redan i viss mån äga representanter för de intressen, varom i det föregående ordats. För att säkerställa en god samverkan bör därför i den förvaltning, som skulle äga att bestämma om användningen av en dylik tillgång, sitta målsmän såväl för vederbörande hushållningssällskap som landsting, och vidare lära väl om en sådan förvaltning böra stadgas, att den beträffande åtgöranden till näringarnas främjande i främsta rummet skall hava att vidtaga åtgärder, som innebära utredning och förberedelse, medan själva utförandet skall ankomma på de enskilde, respektive på landsting, kommuner och hushållningssällskap, samt att förvaltningen ifråga om åtgärder i upplysnings-syfte endast i samförstånd med vederbörande landsting och hushållningssällskap äger att ingå på områden, som utgöra föremål för de senares omvårdnad. Med den sammansättning av den förvaltande myndigheten, som i det föregående förutsatts, lära fullgiltig garanti för en god samverkan förefinnas. Då emellertid de uppgifter, som i det föregående skisserats, jämväl äro sådana, som det ankommer på landshövdingen att fullfölja, bör även han hava plats i förvaltningen.

Vad knektelegomedelskassan angår synes det Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande, som om denna nu nått en sådan storlek, att en rätt så väsentlig del av densamma årliga avkastning skulle kunna användas till dylika allmännyttiga åtgärder och en del av kassans tillgångar sålunda på ett annat sätt än i form av lan komma intressenterna till godo. Då emellertid kassan sedan århundraden stått i samband med Kungl. Västmanlands regemente och i främsta rummet varit avsedd att säkerställa rekryteringen vid detsamma, synes det Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande riktigt, att någon del av avkastningen även kommer regementet till godo. Ehuru syftemålet med kassan från början varit att stödja

manskapsrekryteringen, vilket ju numera efter den allmänna värnpliktens införande icke är erforderligt, synes det icke obilligt, att kassan i fortsättningen finge användas för att underlätta underbefällets rekrytering, varjämte tillskott ur densamma borde få lämnas för att bereda de värnpliktige nytta och trevnad samt i övrigt sedlig och andlig vård. Vid sådant förhållande bör även chefen för Västmanlands regemente vara ledamot i förvaltningen av den del utav kassans årliga avkastning, som skulle få användas i här berörda syfte.

Vad förslagets detaljer beträffar har Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande tänkt sig, att varje år skulle för här omförmälda ändamål få användas högst 80 % av föregående års inkomster, medan återstående minst 20 % alltid skulle läggas till kapitalet för att säkerställa kassans behöriga tillväxt.

Enär, såsom förut framhållits, av de ursprungligen i kassans delägande 932 rotarna 59 rotar äro belägna inom Fellingsbro, Näsby och Ervalla socknar av Örebro län, böra dock för allmännyttiga åtgärder beträffande dessa socknar anslås ^{59/932} eller icke fullt $\frac{1}{16}$ av omförmälda 80 % av årsavkastningen att, på sätt Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande i Örebro län i bilagda skrivelse den 27 november 1918 jämval tillstyrkt, förvaltas av en styrelse, bestående av landshövdingen i länet som ordförande samt en av länets landsting och en av dess hushållningssällskap årligen vald ledamot jämte suppleant för en var av dem.

Då emellertid utgifter, som kunde komma att nedläggas för Västmanlands regementes räkning, även komma värnpliktige från dessa socknar till godo, borde måhända deras andel i anslaget till allmännyttiga åtgärder något nedsättas. Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande anser sig emellertid böra föreslå dessa socknars andel till förenämnda $\frac{1}{16}$ av de 80 procenten.

Då med den syn på frågan, Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande i det föregående anlagt, det kan anses tvivelaktigt, huruvida de av befallningshavanden förordade jämkningarna beträffande kassans användning kunna genomföras utan rotehållarnas samtycke, har befallningshavanden inhämtat deras yttrande i frågan genom framläggande i huvuddrag av det förslag, som härmed underställes Eders Kungl. Maj:ts prövning. Av dessa yttrande, som härmed bifogas, framgår, att befallningshavandens förslag vunnit enhällig tillslutning. Länets landsting och hushållningssällskap, vilkas utlåtande jämval inhämtats, hava ävenledes varit förordat förslaget och givit uttryck åt sin förväntan, att kassan icke skall frånhändas provinsen. Jämval Örebro läns landstings och hushållningssällskaps förvaltningsutskott hava i huvudsak anslutit sig till förslaget.

Med stöd av vad sålunda anförts tillåter sig Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande i underdanighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville utverka riksdagens samtycke därtill,

att Västmanlands regementes knektelegomedelskassa hädanefter må under namn av Västmanlands knektelegomedelskassa få användas som lånekassa för det mindre jordbruket inom Västmanlands län samt Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län och för ändamålet förvaltas av Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande i Västmanlands län,

att varje år högst 80 procent av kassans avkastning närmast föregående år må få användas för åtgärder till näringslivets främjande och, i mån av tillgång, jämväl det kulturella livets höjande, för underlättande av underbefälsrekryteringen vid Kungl. Västmanlands regemente samt för att bereda nytta och trevnad ävensom sedlig och andlig vård åt varnpliktige vid samma regemente,

att därvid vad beträffar Västmanlands län, på vilket av omförmälda 80 procent skall falla högst $\frac{15}{16}$, beslutanderätten över denna tillgång skall tillkomma en styrelse, bestående av landshövdingen i Västmanlands län såsom ordförande, chefen för Kungl. Västmanlands regemente samt två av länets landsting och två av dess hushållningssällskap årligen valda ledamöter jämte suppleanter för dem,

att, vad angår Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län, på vilka av omförmälda 80 procent skall falla högst $\frac{1}{16}$, beslutanderätten över denna tillgång, som icke må användas till fromma för Västmanlands regemente, skall utövas av en styrelse, bestående av landshövdingen i Örebro län såsom ordförande samt en av detta läns landsting och en av dess hushållningssällskap årligen vald ledamot jämte suppleant för en var av dem,

att, vad av dessa styrelser utav tillgängliga medel icke varder under varje särskilt år för ovan angivna ändamål använt eller särskilt reserverat, skall läggas till knektelegomedelskassans kapital,

samt att Eders Kungl. Maj:t skall äga meddela de närmare föreskrifter, som i övrigt må vara erforderliga.

Varje år torde redogörelse för vad envar av förut nämnda styrelser under föregående kalenderår åtgjort böra insändas till Eders Kungl. Maj:t samt vederbörande landsting och hushållningssällskap.

Under förutsättning av bifall till vad ovan föreslagits torde en överarbetning av det för kassan gällande reglemente, som härmed bifogas, vara nödvändig.»

Efter det denna befallningshavandens den 28 november 1918 dagtecknade skrivelse blivit avsänd vid tiden för dagtecknandet, har emeller-

tid befallningshavanden fått emottaga nådigt brev i ärendet den 13 december samma år av följande lydelse:

»Genom brev den 12 maj 1905 föreskrevo Vi, dels att Västmanlands regementes knektelegemedelskassas värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter skulle av kassans direktion överlämnas till Eder, dels ock att Ni skulle övertaga och tillsvidare handhava förvaltningen av kassan, intill dess Vi kunde därom annorlunda förordna.

Sedan vår arméförvaltnings civila departement uti underdänig skrivelse den 2 juli 1918 underställt vårt beprövande, vilka bestämmelser, som kunde finnas erforderliga i fråga om den framtida förvaltningen av kassans tillgångar och dispositionen av dessa, hava vi, som framdeles efter verkställd utredning vilja meddela beslut i nämnda hänseenden, funnit go'tt förordna, att händaneftre till ifrågavarande kassa inflytande medel, efter avdrag av behöriga förvaltningsutgifter, skola, i den ordning arméförvaltningens civila departement äger bestämma, av eder inleveras till nämnda departement och därstädes särskilt bokföras. Vilket vederbörande till efterrättelse lärer. Avskrift av detta brev tillställas Kammarrätten.»

Inneböörden av sagda nadiga brev torde kunna uttryckas så, att visserligen framdeles en utredning skall göras angående lämpligaste sättet att använda och förvalta kassan, men att redan innan denna utredning slutförts kassans avkastning och kapital i den mån det samma blir tillgängligt skall bortflyttas från Västmanland och indragas till Kungl. arméförvaltningen.

Kungl. Maj:ts förberörda beslut har inom provinsen framkallat både förvåning och besvikel-se.

Man hade nämligen tro'tt sig kunna påräkna ett större hänsynstagande till befallningshavandens framställning och den där bakom stående fullständigt enhälliga länsopinionen.

Vi förmena, att den av befallningshavanden förebragta utredningen är synnerligen ingående och fullständig och att därför en ytterligare utredning icke skulle lämna några nu icke framlagda bidrag till klarläggandet av ärendet. Detta är för övrigt av den natur såsom saken nu ligger, att ett avgörande i alla händelser måste ske under största hänsynstagande även till lämplighets- och billighetsskal jämsides med rättsskalen.

Vad dessa senare angår torde det förhålla sig såsom befallningshavanden med styrka påvisat, nämligen att de ingalunda äro oomstvistligt på kronans sida, vilket även framgår av de skiljaktiga meningarna i domstolarna, men vi skola nu icke vidare ingå på denna sida av saken.

Vi skola i stället tillåta oss att ytterligare understryka de billig-

hetsskäl, som vi förmena tala till förmån för en sådan framtida anordning med kassan, som befallningshavanden föreslagit.

Av utredningen i ärendet framgår otvetydigt, att kassan uteslutande bildats genom hopsparande av de tre daler silvermynt för rote och år, som kronan skänkt de 932 betryckta rotarna till understöd samt av upplupna räntor å dessa medel. Vidare att kassan under snart 200 år tjänat det västmanländska jordbruket såsom lånekassa och att rotehällarna åtminstone sedan år 1770 varit av statsmakterna uttryckligen tillförsäkrade förmånsrätt till lån ur kassan. Denna laneverksamhet har därför varit av stort värde för jordbruksnäringen, och det mindre jordbruket har haft ett verkligt stöd i de billiga lånen ur kassan. Därför skulle det säkerligen bereda låntagarna och därmed jordbruket betydande olägenheter, om kassan från-händes länet. Under sådana förhållanden vore det väl rimligt, att kassan får bibehållas inom länet och fortfarande tjäna samma ändamål som hittills.

Men det vore även billigt av flera skäl. Genom den årliga avkastningens användning i huvudsaklig överensstämmelse med befallningshavandens förslag, nämligen för åtgärder till näringslivets främjande och det kulturella livets höjande, för underlättande av underbefälsrekryteringen vid Västmanlands regemente samt för beredande av nytta och trevnad åt värnpliktige därstädes, skulle kassan fortfarande, om än i tidsenligare former, komma till användning för det ändamål, för vilket den bildats, samt bliva till nytta icke allenast för det allmänna utan i alldeles särskilt hög grad för det län, inom vilket den blivit hopsparad.

Det är därför vår livliga förhoppning, att då riksdagen går att ställa dessa rimlighets- och billighetsskäl mot kronans enbart formellt juridiska skäl för förfogande över kassans medel — en förfoganderätt, som icke kan anses blivit på det fullt otvivelaktiga och betryggande sätt ålagad, som riksdagen år 1900 förutsatte för disposition av medel ur kassan för statsverkets räkning — billighetsskälerna skola befinnas så pass vägande, att riksdagen vill tillmötesgå den enhälliga önskan beträffande kassans framtida ställning, som länets hela befolkning uttalat.

Vi våga dessutom hysa den tilliten, att här till skall bidra jämväl det varma intresse för det mindre jordbrukets stödjande och höjande, varav riksdagen själv så många gånger visat sig besjälad och varpå riksdagen givit så många bevis.

Då till allt detta kommer, att den ekonomiska sidan av saken måhända får anses spela en underordnad roll med hänsyn till statens budget, vare sig kassans medel, vid 1917 års slut uppgående till runt tal 2,170,000 kronor, tillföras statskassan direkt eller avsättas för ändamål, vilka eljest

skulle bestridas ur statsmedel, våga vi hoppas att icke heller finansiella betänkligheter skola lägga hinder i vägen för en framtida rättvis och ändamålsenlig anordning med kassan.

Såsom ovan framhållits har genom kungl. brevet den 13 december 1918 ett föregripande skett av den utredning i ärendet, som dock Kungl. Maj:t ansett nödig. Det synes oss, som om ett dylikt föregripande icke borde hava ägt rum, utan att i alla händelser resultatet av den bebadade utredningen borde hava avvaktats.

Under återopande av vad sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen ville dels i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t behagade taga under omprövning, huruvida icke — i avbidan på slutligt beslut i anledning av Konungens befallningshavande i Västmanlands län omförmälda förslag till framtida disposition av Västmanlands regementes knektelegomedelskassa — med verkställighet av de i nämnda brevet den 13 december 1918 beträffande kassan föreskrivna åtgärder bör anstå, dels ock förklara, att riksdagen för sin del icke har något att erinra mot bifall till befallningshavandens ifrågavarande förslag.

Stockholm den 21 januari 1919.

Adam Hult. Sam. Clason. Alexander Hamilton.

Edv. Wavrinsky. And. Pers.
